

برنامه‌های درسی & زمینه‌سازی بروز خلاقیت

اشاره

در جهان کنونی همه چیز به سرعت در حال تغییر است و توسعه فناوری بسیاری از امکانات موجود در زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی، اقتصادی را تغییر داده است. این تغییر و تحول مبحث آموزش را نیز در بر گرفته است. با ورود به قرن بیست و یکم که عصر «فناوری اطلاعات» نامیده می‌شود، تعریف بسیاری از مفاهیم آموزشی دستخوش تغییر شده است. مدرسه به عنوان یکی از اجزای مهم نظام آموزشی می‌تواند بر فرایند تفکر و مهارت‌های ذهنی و شیوه‌های یادگیری دانش‌آموزان تأثیر شگرف بگذارد و آن‌ها را در جهت تفکر نو و انتقادی و کشف مجهولات هدایت کند. برای گذر از عصر فناوری اطلاعات و ورود به دنیای آینده، باید کودکان را توانمند، خلاق، ارتباط‌گر و مسلط به فناوری‌های جدید روز تربیت کرد؛ آن‌چنان که با انگیزش بالا و شوق زندگی، در دنیای پرقاب و پیچیده آینده تاب تحمل داشته باشند و موفق شوند. در این مقاله اهمیت فراهم کردن فرصت‌های بروز خلاقیت در دانش‌آموزان و اثر آن در بهبود اجرای برنامه‌های درسی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

کلیدواژه‌ها: فناوری، آموزش، خلاقیت، آموزش مجازی، تفکر انتقادی

سرآغاز

بشر امروزی برای رویارویی مولد و مؤثر با چالش‌های علمی، صنعتی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و اخلاقی نیازمند تعلیم و تربیتی است که بتواند با شناخت توانایی‌های افراد جامعه و هدایت آن‌ها در جهت توسعه کامل استعداد خود، زمینه‌های توسعه پایدار را

فراهم آورد. گوناگونی روش‌های تدریس و یادگیری به پیشبرد اهداف آموزشی کمک می‌کند. در واقع هر نوع شیوه یادگیری برای بعضی آسان و مطلوب، برای بسیاری نسبتاً رضایت‌بخش و برای بقیه نامطلوب است. مشکل اساسی روش تدریس سنتی آن است که برای عده‌ای مثرثمر و برای عده‌ای مخرب است. به علاوه، در یک شیوه تک‌روشی که ویژگی‌ها، علاقه‌ها، قابلیت‌ها و نیازهای منحصر به فرد افراد را در نظر نمی‌گیرد، تحقق اصل بهره‌مندی از تعلیم و تربیت مخدوش خواهد شد.

آنچه ذهن خانواده‌ها و به نوعی معلمان را به خود مشغول می‌کند، این است که چه کنیم تا بچه‌ها بهتر درس بخوانند. این جست‌وجو و تلاش، گاهی به صورت بررسی و مطالعه انگیزه‌های درس خواندن و گاهی به شکل جست‌وجوی راه‌هایی برای وادار کردن دانش‌آموز به درس خواندن جلوه‌گر می‌شود. شیوه‌های جدید آموزشی، به ویژه دنیای آموزش مجازی، وظایف معلم، دانش‌آموز، ساختار محتوا و شیوه‌های ارزشیابی را به کلی تغییر داده و متحول کرده است. استفاده از ابزارهای آموزشی جدید همچون آزمایشگاه مجازی در کلاس‌های درس، به معلم اجازه می‌دهد که در آموزش خود از روش علمی استفاده کند. در آموزش مجازی، یادگیرندگان بدون واسطه، خود با ماجرا درگیر می‌شوند و به حل مسئله می‌پردازند (راستگویی، ۱۳۸۵).

مهم‌ترین سال‌های شکل‌گیری شخصیت انسان در سنین چهار تا شش سالگی است. اگر در این سنین آموزش‌های درستی در محیط خانواده ارائه شوند، روحیه کارآفرینی در کودک حفظ می‌شود و تداوم می‌یابد. مرحله مهم دیگری که باید مورد توجه قرار گیرد، آموزش کودکان در مرحله پیش‌دبستانی و مهدکودک‌هاست. این دوران نیز اهمیت بالایی دارد. دوران کودکی دوران باارزشی است. آلبرت اینشتین در خاطرات خود بیان می‌کند: «نظریه نسبیت نمی‌توانسته در دوران بزرگسالی من شکل گرفته باشد، زیرا آدمی در بزرگسالی فرصتی برای اندیشیدن به فضا و زمان ندارد. این‌ها چیزهایی است که وقتی کودک بودم، به آن‌ها فکر کرده‌ام.» در حال حاضر انقلاب فناوری، نهادهای آموزشی را به سویی می‌کشاند که آموزش مجازی امری اجتناب ناپذیر خواهد شد و می‌توان در این عرصه فرصت‌هایی را یافت که نتیجه فرایند آموزش را غنی‌تر و نحوه ارائه مطالب را بسیار جذاب‌تر کند (میرزاآقایی، ۱۳۸۶).

فلسفه آموزش

زمانی که پیشرفت و توسعه دنیا به کندی صورت می‌گرفت، بهره‌گیری از خرد یک فرد با تجربه در

**در حال حاضر
انقلاب فناوری،
نهادهای
آموزشی را به
سویی می‌کشاند
که آموزش
مجازی امری
اجتناب‌ناپذیر
خواهد شد و
می‌توان در این
عرصه فرصت‌هایی
را یافت که نتیجه
فرآیند آموزش
را غنی‌تر و نحوه
ارائه مطالب را
بسیار جذاب‌تر
کند**

کودک با استعداد و باهوش، خلاق نیز هست. یا اینکه کودک خلاق از هوش بالایی برخوردار است. هر چند کودکان باهوش، استعداد بالقوه بیشتری دارند که در راه‌های خلاق به کار ببرند، اما خلاقیت همان استعداد و هوش نیست. خلاقیت فرایندی است که بر مبنای استعداد، آموزش و تفکر استوار است. خلاقیت گستره وسیعی از مسائل کوچک روزانه تا پیشرفت‌های مهم تاریخی در علوم، ادبیات و هنر را دربر می‌گیرد. برخلاف نظر عمومی، هر فرد با توانایی‌های شناختی معمولی و با مقداری تلاش می‌تواند از خود خلاقیت به خرج دهد. کودکان در سنین گوناگون انواع متفاوتی از رفتارهای خلاق را نشان می‌دهند.

صاحب‌نظران تعریف‌های متعددی از خلاقیت و نوآوری ارائه داده‌اند. استیفن رابینز، خلاقیت را به معنای توانایی ترکیب اندیشه‌ها و نظرات در یک روش منحصر به فرد با ایجاد پیوستگی بین آنان بیان می‌کند. او نوآوری را به معنای فرایند اخذ اندیشه خلاق و تبدیل آن به محصول، خدمات و روش‌های جدید عملیات می‌داند. شاید به جرئت بتوان گفت که جامع‌ترین تعریف خلاقیت توسط گیلفورد، دانشمند آمریکایی، ارائه شده است. او خلاقیت را با «تفکر واگرا» (دست یافتن به رهیافت‌های جدید برای مسائل) در مقابل «تفکر همگرا» (دست یافتن به پاسخ) مترادف دانسته است (آقاصالح).

امروزه شعار «نابودی در انتظار شماسست، مگر اینکه خلاق و نوآور باشید»، در پیش روی مدیران همه سازمان‌ها قرار دارد، اما مسؤلیت سازمان‌های آموزشی، به‌خصوص آموزش و پرورش که وظیفه تعلیم و تربیت فرزندان و آینده‌سازان جامعه را برعهده دارد، صبغه‌ای دیگر به خود می‌گیرد. سازمان‌های آموزشی از یک سو وظیفه فراهم آوردن زمینه رشد، پرورش خلاقیت و نوآوری، و استفاده صحیح و جهت‌دار از استعدادها و توانایی‌های افراد را برعهده دارند که این خود زمینه‌ساز توسعه فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی و... در جامعه است، و از سوی دیگر، برای پویایی خود نیازمند پرورش و بهره‌مندی از خلاقیت و نوآوری در سطوح سازمانی هستند.

جهت‌گیری خلاقیت در سازمان‌های آموزشی

خلاقیت در نظام آموزشی می‌باید موارد زیر را شامل

شود:

• برنامه‌های آموزش و محتوای مطالب تا حد امکان باید موجب رشد و توسعه تفکر واگرا به جای تفکر هم‌گرا در فراگیرندگان شود.

هدایت‌های گروهی بسیار اثرگذار بود و بسته به تجربه، علم و دانش آن شخص، گروه‌ها می‌توانستند به موفقیت‌های قابل توجه دست یابند. اما ورود جهان به دهکده جهانی و رشد فزاینده زایش اطلاعات سبب شده است که هر انسانی از تجربه، علم و دانشی برخوردار باشد که دیگری فرصت کسب آن‌ها را نداشته باشد. لذا به جریان انداختن اطلاعات حاوی علم، دانش و تجربه در بین انسان‌ها یکی از رموز موفقیت در دنیای امروز است. در سازمانی که تعداد کارکنانش حدود ۱۰۰ نفر است که حدود ۳۰ سال سن دارند، میزان تجربیات آنان حدود ۳۰۰۰ سال می‌شود. اگر این جریان اطلاعات به‌درستی به حرکت درآید، می‌تواند تحولات حیرت‌انگیزی را در پی داشته باشد. اما افسوس که جریان اطلاعات در میان انسان‌ها بدین راحتی نیست (آقاصالح).

متأسفانه سالانه میلیون‌ها انسان زیر خاک می‌خوابند و اطلاعات بسیار ارزشمندی را با خود می‌برند، بدون آنکه دیگری را بهره‌مند سازند. در کشورهای توسعه‌یافته گاه سازمانی با ۱۰۰ نفر پرسنل می‌کوشد حوزه فعالیت خود را در جهان توسعه دهد و حال آنکه در بسیاری از کشورهای عقب‌مانده، سازمان‌هایی با هزاران شاغل روزبه‌روز فقط به خسارت‌ها و ضررهای خود می‌افزایند. امروزه یکی از معیارهای تفکیک‌کننده کشورهای در حال توسعه از توسعه‌یافته‌ها، جمعی کار کردن و جمعی اندیشیدن است؛ در حالی که در کشورهای در حال توسعه انسان‌ها به‌صورت فردی تلاش می‌کنند و متأسفانه نتایج خوبی هم به‌دست نمی‌آورند و تنها سبب می‌شوند جمعی انسان‌های خسته و درمانده در کنار هم وقت بگذرانند. نتایج تحقیقات صورت‌گرفته در دهه ۱۹۹۰ نشان می‌دهد، خلاقیت بین اجتماعی از انسان‌ها زمانی متجلی می‌شود که آن‌ها از مرحله همدلی با یکدیگر گذر کرده‌اند. در این مرحله، انسان‌ها به سرنوشت یکدیگر حساس‌اند، در جهت رشد یکدیگر می‌کوشند، و هر کسی خود را پل پیروزی دیگری قرار می‌دهد که در نهایت سبب می‌شود، جریانی از علم، دانش و تجربیات میان آن‌ها جاری شود و همین امر زمینه‌ساز نوآوری و خلاقیت خواهد بود (میرزا آقایی، ۱۳۸۲).

یکی از عوامل مؤثر در بروز خلاقیت در یک جامعه، زمینه‌سازی و بسترسازی بین انسان‌ها برای ایجاد فرهنگی است که در آن همگان در تلاش برای رشد دادن دیگری هستند.

خلاقیت در اجرای برنامه درسی

بیشتر اوقات مردم کلمه «خلاق» را مترادف کلمه پراستعداد و باهوش می‌دانند. تصور آنان این است که

یکی از عوامل مؤثر در بروز خلاقیت در یک جامعه، زمینه‌سازی و بسترسازی بین انسان‌ها برای ایجاد فرهنگی است که در آن همگان در تلاش برای رشد دادن دیگری هستند

۱ شناخت علاقه‌ها و انگیزه‌های عاطفی و غیرعاطفی هریک از فراگیرندگان برای پیشبرد امر آموزش ضروری است.

۲ مباحث و فنون مطرح شده در هر مرحله از آموزش و پرورش فراگیرندگان باید کاربردی و ملموس باشند و تأثیری در زندگی و کار فرد داشته باشند.

۳ امید به آینده و ایمان و اعتقاد به آنچه پس از تلاش و استمرار نصیب فراگیر خواهد شد، باید در دوره‌های آموزش خلاقیت مورد تأکید قرار گیرد تا انگیزه بیشتری برای یادگیرنده به وجود آید.

مدرسه محیط اجتماعی خلاقیت است. در این میان معلمان نقش کلیدی را بر عهده دارند. آن‌ها می‌توانند با استفاده از انواع روش‌های خلاق امکان ظهور خلاقیت را در کودکان و نوجوانان فراهم سازند. امروزه تمام کودکان دبستانی باید با واقعیت‌ها و مفاهیم علمی آشنا شوند، زیرا زندگی در عصر صنعتی بدون استفاده از یافته‌های علمی تقریباً غیرممکن است (غلامپور، خلاقیت و نوآوری در سازمان‌های آموزشی).

معلم شکل‌دهنده جو کلاس است و مهم‌ترین نقش را در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان برعهده دارد. او می‌تواند این نقش را از طریق روش‌های تدریس در کلاس به انجام رساند. البته تدریس تنها فعالیت معلم در کلاس درس نیست، بلکه فعالیتی دوجانبه از طرف معلم و

دانش‌آموزان است که در جریان آن، بین دانش‌آموزان با یکدیگر و معلم تعامل ایجاد می‌شود. روش‌های تدریس به دو گروه عمده تقسیم می‌شوند: روش‌های تدریس فعال و روش‌های تدریس غیرفعال (سنتی).

در روش تدریس غیرفعال، تنها معلم نقش فعالی را در جریان تدریس به عهده دارد و مطالبی را که از قبل تعیین شده است، به‌طور شفاهی در کلاس بیان می‌کند. در این میان دانش‌آموزان نیز واکنش چندانی از خود نشان نمی‌دهند. به عبارت دیگر، کودک برای مدرسه است، نه مدرسه برای کودک. بنابراین خلاقیت فقط جای اندکی در آموزش سنتی دارد، زیرا در آموزش سنتی کسب مهارت خواندن و نوشتن مهم است. معلم مفاهیم را به‌صورت شفاهی ارائه می‌دهد و شاگردان آن‌ها را تکرار و حفظ می‌کنند. بدین ترتیب ذهن دانش‌آموزان با جزئیات شتاب‌زده و نامربوط انباشته می‌شود و آن‌ها از یادگیری مطالب مهم درسی و قابل فهم محروم می‌شوند. تلاشی برای رسیدن به پاسخ‌های چالش‌انگیز وجود ندارد. در مقابل روش تدریس سنتی، روش‌های دیگری وجود دارند که در آن‌ها دانش‌آموزان بیشتر فعالیت دارند و قسمت اعظم کار آموزش و تدریس به عهده دانش‌آموزان است. در واقع تعاملی دوطرفه بین دانش‌آموزان و معلم و دانش‌آموزان با یکدیگر وجود دارد. در این روش دانش‌آموز یاد می‌گیرد چگونه عقل خود را شخصاً به کار اندازد و بدین ترتیب آزادانه مفاهیم و تصورات خود را بنا می‌کند. بنابراین استفاده از روش فعال در ارائه درس نه تنها دانش‌آموزان را بر سر شوق و ذوق می‌آورد و انگیزه یادگیری را در آنان تقویت می‌کند، بلکه معلم را در تبدیل محیط کلاس به جامعه‌ای کوچک و دلپذیر قادر می‌سازد. در روش تدریس فعال، معلم از تمایلات و کنجکاوی طبیعی کودک در جهت حل مسئله و بیان مسائل بهره می‌گیرد. این روش یادگیری و روش‌های علمی دیگری که براساس ساختار طبیعی شخصیت کودک بنا شده‌اند، مهارت‌های روش تحقیق را به وی می‌آموزند تا در او فهم عمیقی از مهارت‌ها و راهبردهای علمی رشد پیدا کند (جر جانی، خلاقیت در آموزش و پرورش).

برخورد درست معلمان با دانش‌آموزان در رشد استعدادها و خلاق آن‌ها تأثیر فراوان دارد. تعدادی روش و فن آموزشی وجود دارند که استفاده از آن‌ها در پرورش استعدادها و خلاق کودکان بسیار مؤثرند. معروف‌ترین آن‌ها روش «بارش مغزی» است. در این روش معلم مسئله‌ای را به دانش‌آموزان می‌دهد و از آن‌ها می‌خواهد تا هر چه راه‌حل برای آن به ذهنشان می‌رسد، بگویند. معلم دانش‌آموزان را برای دادن راه‌حل‌ها و اظهارنظرهای

نحوه اشتراک:

پس از وارز مبلغ اشتراک به شماره حساب ۳۹۱۲۳۰۰۰ بانک تجارت، شعبه ستاره آزمایش کد ۳۱۵ در وجه شرکت افسست، به دو روش زیر، مشترک محله شوید:

- ۱- مراجعه به وبگاه محلات رشد به نشانی: www.roshmag.ir و تکمیل برگه اشتراک به همراه ثبت مشخصات قبض واریزی؛
- ۲- ارسال اصل قبض بانکی به همراه برگه تکمیل شده اشتراک با پست سفارشی یا از طریق درونکار به شماره ۰۷۷۳۳۳۱۹۲. لطفاً کمی قبض را نزد خود نگه دارید.

◆ عنوان مجلات در خواستی:

◆ نام و نام خانوادگی:

◆ تاریخ تولد:

◆ تلفن:

◆ نشانی کامل پستی:

◆ استان:

◆ خیابان:

◆ شماره پستی:

◆ شماره قبض بانکی:

◆ مبلغ پرداختی:

◆ اگر قبلاً مشترک محله رشد بوده‌اید، شماره اشتراک خود را بنویسید:

.....

.....

.....

.....

امضا:

◆ نشانی: تهران، صندوق پستی امور مشترکین: ۱۳۵۵۵/۱۱
◆ تلفن: تهران، مشترکین: ۰۲۱-۷۷۳۳۳۱۹۲ و ۷۷۳۳۵۱۱۰ و ۷۷۳۳۳۱۹۲

◆ هزینه اشتراک سالانه مجلات عمومی رشد (هشت شماره): ۳۵۰/۰۰۰ ریال
◆ هزینه اشتراک سالانه مجلات تخصصی رشد (سه شماره): ۲۰۰/۰۰۰ ریال

مختلف هدایت می‌کند، ولی پیش از ارائه تمامی راه‌حل‌ها از سوی دانش‌آموزان، درباره آن‌ها هیچ گونه اظهارنظری نمی‌کند. روش دیگر آموزش «مهارت‌های پژوهشی» است. آموزش مهارت‌های پژوهشی به طرح فرضیه از سوی یادگیرندگان کمک می‌کند. روش‌های درست طرح فرضیه به‌وسیله دانش‌آموزان به ایجاد طرز تفکر خلاق در آن‌ها می‌انجامد. روش سوم برای افزایش تفکرهای نو یا آفرینندگی در فراگیرندگان، روش «مطالعه آفریننده» است. مثلاً فراگیرندگان در خواندن مطالب یک کتاب به مورد استفاده‌های مختلف اطلاعاتی که در آن کتاب به آن‌ها برمی‌خورند، بیندیشند (جرجانی، همان).

امروزه مردم ما نیازمند آموزش خلاق هستند تا بتوانند لحظه‌به‌لحظه محیط اطراف خویش را کاوش کنند و با خلق افکار نو به‌سوی جامعه‌ای سعادتمند قدم بردارند. بسیاری از فعالیت‌هایی که در کلاس‌های مجازی صورت می‌گیرند، مشابه آن‌هایی هستند که در برنامه‌ها و کلاس‌های درس سنتی انجام می‌شوند. اما ماهیت و فضایی که این فعالیت‌ها در آن انجام می‌شوند، متفاوت است. در کلاس‌های مجازی، فراگیرندگان در بعضی از دوره‌ها به‌صورت کنفرانس‌های رایانه‌ای آموزش می‌بینند. در این نوع آموزش با تعداد محدودی استاد می‌توان فراگیرندگان بسیاری را پوشش داد. برخی از مهم‌ترین ویژگی‌های آموزش مجازی عبارت‌اند از:

- é نیاز نداشتن به حضور فیزیکی استاد و فراگیرنده؛
- é عدم وابستگی کلاس درس به زمان خاص؛
- é کیفیت بالای ارائه درس‌ها؛
- é پشتیبانی و ثبت‌نام از تعداد زیادی دانش‌پژوه در یک درس؛
- é صرفه‌جویی در هزینه؛
- é ارائه متون و محتوای دروس به همراه نمودار، اسلاید و انیمیشن.

جمع‌بندی

امروزه اهمیت آموزش و پرورشی که با نیازهای فرد و جامعه متناسب باشد، بیش از همیشه احساس می‌شود. زیرا دنیایی که با شبکه‌ها و بزرگراه‌های اطلاعاتی به هم پیوند خورده، متقاضی افرادی است که با فناوری روز آشنا باشند و بفهمند چگونه از فناوری به‌عنوان ابزاری برای افزایش بهره‌وری، کارایی، تحلیل مسئله و خلاقیت استفاده کنند. آموزش مجازی و حرکت از جوامع سنتی به جوامع اطلاعاتی، تمامی ابعاد نیازمندی‌های بشری را تحت تأثیر قرار داده است. در استفاده از محیط‌های مجازی، جذابیت و تنوع در ارائه مطالب وجود دارد. در این روش دانش‌آموزان انگیزه‌مند می‌شوند تا یاد بگیرند و به یادگیری دیگران کمک کنند.

طبق نظر روان‌شناسان در رشد و یادگیری انسان مراحل زمانی حساسی وجود دارد، به‌طوری‌که تمرین و آموزش باید در زمانی معین و مشخص صورت گیرد. اگر محیط آموزشی به‌ویژه روش‌های تدریس که مستقیماً با تفکر کودک مرتبط‌اند، متناسب با رشد خلاقیت کودکان نباشند، قوه خلاقیت آنان رشد نمی‌یابد و یکی از مهم‌ترین هدف‌های برنامه‌های درسی تحقق پیدا نمی‌کند. خلاقیت یک توانایی همگانی است که هم ناشی از عوامل مختلف فردی و شخصیتی است و هم عوامل اجتماعی در پیدایش آن مطرح است. هر چند توانایی تفکر خلاق به‌طور بالقوه و به نحو فطری در انسان به ودیعه نهاده شده، اما ظهور آن مستلزم فراهم بودن زمینه‌های پرورش است. بی‌توجهی و یا کم‌توجهی به درس‌های عملی و کاربرد عملی آموزش‌های مدرسه‌ای باعث خاموش ماندن قوه ابتکار و خلاقیت در دانش‌آموزان و عقیم ماندن هدف پرورش قوه ابتکار و نوآوری در دانش‌آموزان می‌شود.

* منابع

۱. راستگوی جهرمی، شکوفه (۱۳۸۵). آزمایشگاه مجازی و روش علمی. مجله رشد مدرسه فردا. شماره ۸. دوره دوم. اردیبهشت.
۲. میرزاآقایی، حمید (۱۳۸۶). ضرورت رشد خلاقیت و کارآفرینی کودکان برای تأمین منابع انسانی سازمان‌های آینده. سایت: <http://www.fekrno.com>، بهمن ۱۳۸۶
۳. میرزاآقایی، حمید (۱۳۸۲). خلاقیت، نیاز امروز ما. روزنامه اعتماد. ۱۲ آذر.
۴. آقاصالح، روح‌اله. آموزش خلاقیت (آفرینندگی). برگرفته از سایت <http://iritn.com>
۵. غلامپور، عباس. خلاقیت و نوآوری در سازمان‌های آموزشی. فصل‌نامه مدیریت، شماره‌های ۲۵ تا ۳۳.
۶. جرجانی، عبدالرحمن. خلاقیت در آموزش و پرورش (تهدیدها و فرصت‌ها، ارائه راه‌حل‌های پیشنهادی). برگرفته از سایت: <http://www.golestanier.ir>